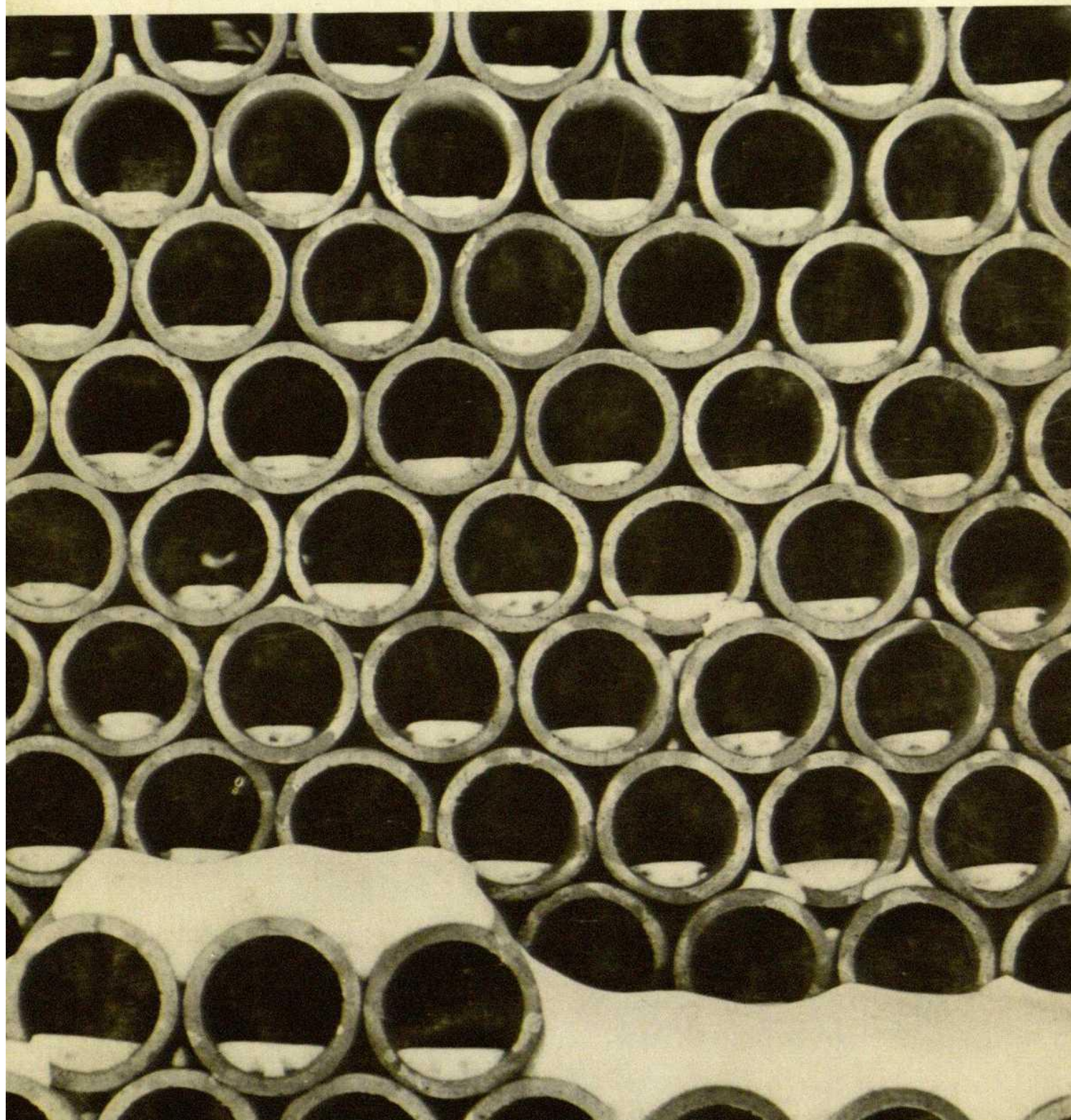

metmenys

Redaguoja: Vytautas Kavolis
Dickinson College
Carlisle, Pennsylvania

Redakcijos bendradarbiai: Algirdas Titus Antanaitis, Algimantas Banelis, dr. Vytautas Doniela, Karolis Drunga, Mykolas Drunga, dr. Marija Gimbutienė, dr. Algirdas Julius Greimas, Zina Katiškienė, Algirdas Landsbergis, dr. Henrikas Nagys, dr. Kostas Ostrauskas, Vincas Rastenis, Alina Staknienė, Donatas Šatas, dr. Rimvydas Šilbajoris, dr. Julius Šmulkštys, Vincas Trumpa, dr. Bronius Vaškelis, Kęstutis Paulius Žygas

Dailės priežiūra: Vytautas O. Virkau

Techninė redaktorė: Henrieta Vepštienė

Šio numerio techniniai bendradarbiai: Birutė Lintakienė, Aldona Meiluvienė, Liūtas Mockūnas, Marytė Paškevičienė, Mindaugas Pleškys, Angelė Šimaitytė, Laima VanderStoep, Vytautas Vepštas, Lakštuonė Vėžienė, Gintautas Vėžys, Irena Virkau

Administracija: Marytė Paškevičienė
3308 W. 62nd Pl.
Chicago, Illinois 60629

Kaina: Šio numerio — 3 dol., keturių numerių prenumerata — 10 dol., garbės prenumerata — 15 dol.

Leidžia: Metmenų Bendrovė

Laikydami liberalios politikos, leidėjai ir redaktoriai iš bendradarbių nereikalauja vien tokių minčių, su kuriomis pirmieji visada sutiktų.

Spaudė: M. Morkūno spaustuvė, Chicago, Illinois

JONAS KOSSU-ALEKSANDRAVIČIUS

Intymus žmogus ir intymumo poezija

ALGIRDAS JULIUS GREIMAS

Pridera, sako, kad mirusieji laidotų savo mirusiuosius. Švelni, kūniškoji, Asyžiečio žodžiais, mirtis gali tad būti proga pasikalbėti su Jonu Kossu - Aleksandravičiumi, užmegzti šį nespėjusį, negalėjusį įvykti mirusiųjų dialogą. Nes gyvais numirėliais mudu esame, tur būt, jau seniai, nuo to laiko, kai pamažu išblėso ir galop užgeso pasaulis, kuriame gyvenome, ilgesiai, kuriais gyvenome, vertybės, pagal kurias bandėme gyventi.

Visai nepriimtina man senųjų išmintis, teigianti, kad apie mirusiuosius tereikia sakyti tiktai gera, arba tylėti. Tai kadaise išgyvento švento mirties siaubo likučiai. Mirusiajam, atvirkščiai, svarbu — jei iš viso jam kas svarbu — kad kas nors į jį kalbėtų, kad jis kam nors rūpėtų, kam nors būtų reikalingas: taip bent mirštantieji apie prasmingą mirtį galvoja.

Jeigu mirtis yra, kaip sakoma, tiesos minutė, tai su mirusiais turi būti lengviau kalbėti, negu su gyvaisiais,

jiems nesivaržant galima visą teisybę į akis pasakyti: paneigusi melą ir pralaužusi vienišumą, jų mirtis gali tada kartais išsprogti naujais, kad ir popieriniais, pumpurais.

• • •

Gyvenimas taip susiklostė, kad mudviejų dialogas su Kossu buvo tikrai banalus pasikandžiojimas. Kartą prabėgomis, diskretiškai, rodos, priminiau jam triušio istoriją, jos raktą užmesdamas už tvoros. Nepatiko. Bandžiau dėkoti jam, kad supažindino mane su Aleksandru Bloku ir jo dvylika apaštalų: negi aš kaltas, kad, rusiškai nemokėdamas, savą rusų poezijos antologiją galėjau susidaryti tik iš Kossu - Bloko, Churgino - Majakovskio, Radausko - Mandelštamo, Lukauskaitės - Esenino žodinių interpretacijų. — Tauraus patriotizmo pagautas, Kossu neprisipažino, išvadindamas mane chaumu nuo Balbieriškio, ranka dangų parėmusiu.

Tai tokie buvo mūsų vieši pokalbiai — autentiško dialogo ilgesio antifrazės. Kai žmogus dar vaidini gyvenimą, drovumas juk neleidžia nei padėkos nei šilumos žodžiais išsireikšti. Negalėjau gi aš jam su patosu dėkoti už visa tai, ką iš jo gavau. Negalėjau jam sakyti, kad jis mane išmokė savo gyvenimą gadinti, einant per jį į mėnulį ištiesta ranka; negalėjau sakyti, kad, atsilygindamas, aš jį išmokiau niekam nereikalingos senosios prancūzų kalbos gramatikos, tuo būdu prisidėdamas ir prie jo gyvenimo gadinimo. Bet skaitydamas apie save, ranka dangų parėmusį, prisiminiau šią vaiko į mėnulį ištiestos rankos metaforą ir šypsojau si suradęs tikrąjį anų metų savo Kossu.

Dėkingas aš Kossu ir už savo vadinamąją mokslinę karjerą: „nebūk durnas, nestudijuok literatūros“, sakė

jis man, „išvydusiam pasaulį platų“ ir norinčiam ištirti filosofijos gelmes ir dailiuosiuose menuose surasti gyvenimo prasmę; „literatūros universitetuose neišmokstama, jinau mylima arba nemylima. Studijuok kalbą, tai bent šio to išmoksi“. Taip pasidaro lingvistai ir nubrėžiami gyvenimo keliai.

Toks tai buvo mūsų pirmasis susitikimas 1936 m. Grenoblyje: jei man užteko vieno Kossu sprikto pastūmėti mane kalbotyros link, tai vargšas Kossu patsai sau kilpą ant kaklo užsivėrė, atskleisdamas tuo pačiu vieną slaptą savo asmenybės aspektą, vieną iš didžiųjų lietuviškų dorybių — atkaklumą. Paskirdamas Kossu stipendiją į užsienį, kažkoks ministeris neatsargiai išsireiškė, kad jis ten jokių diplomų nepadarysiąs, tegu pasižvalgąs truputį po pasaulį. Ir štai Kossu, įtūžęs tokiu giliu ir šaltu įtūžimu, kaip mokėjo įtūžti tikrai Krėvės Šarūnas, prisiekė sau „jiems parodysiąs“, parveždamas daug pažymėjimų, diplomų ir doktoratų. Ką parodyti, Dievuliau mano? Ir kam parodyti?

Tai karaliui! Tai labai skubu!
O aš gerai žinau likimo pirštą:
Sugrįši — ir karaliaus to nebus. . .
Gal tas karalius šiandien miršta?

Ir taip šis „žyginis arklys“ pasikinkė geriems septyneriems metams, nutaręs tapti mokslininku ir apvainikavęs šią karjerą keturių Evangelijos vertimų į senąją provensalų kalbą palyginimu. Septyneri į dulkes subyrėję metai, iš kurių išliko vien tik niekam nereikalingas *beau geste*.

* * *

Taip prasidėjo, ant mokslinių pagrindų, mūsų draugystė. Nežinau, ar galima kalbėti apie draugystę tarp

didžiausio, premijomis apdovanoto, ano meto poeto ir ką tik atakusio studentėlio, ant kurio lūpų mokslo ženkle ėmė drauge džiūti ir motinos pienas ir alaus putos. Tai buvo greičiau niekados tiesiogiai neišsakyti mokytojo ir mokinio santykiai, sutampę per tris metus dieną iš dienos drauge nešamo mokslinio jungo ir daug maišų suvalgytos druskos dėka.

Kossu mėgo kalbėti, visi žino, kad jis ir mokėjo kalbėti. Aš gi, jo autoriteto ir savo neiškalbumo — o gal tiesiog neturėjimo, ką pasakyti — priblokštas, buvau geras klausytojas. Užtat klausiausi ir mokiausi gyvenimo iš žmogaus, kuris pats nemokėjo gyventi, mokiausi Lietuvos iš žmogaus, kuris sirgo Lietuva, mokiausi suprasti lietuviškąjį kultūrinį gyvenimą, kaip jį suprato pirmoji Lietuvoje išaugusi karta. Turėjau aš, tiesa, vėliau dar ir kitų mokytojų: Churginą ir Radauską, Lukauskaitę, Melngailį ir Borutą, — ir tokiu būdu, negyvenęs, galima sakyti, tarpokario lietuvišku gyvenimu, pritapau prie „senosios“ kartos, iš toli — o kartais ir iš augšto — žiūrėdamas į savo bendramečius egzistencialistus ir žemininkus, didžiosios krizės augintinius. Iš čia ir mano šiokia tokia kompetencija kalbėti apie aną mirusį pasaulį, kalbėti, o kartais ir liudyti, tiesiogiai ar spekuliatyviai.

• • •

Jonas Kossu - Aleksandravičius visomis savo išgalėmis priklausė Kazimiero Binkio poetinei plejadi. Binkis jam buvo tas niekad nepasiekiamas pavyzdys, pagal kurį jis nuolat bandė rikiuoti savo elgseną. Kiekvienam, pažinusiam Binkį, aišku, kiek vidujinių prieštara-
vimų į Kossu gyvenimą įvedė tokio nepatogaus herojaus pasirinkimas, toks sunkus *Imitatio* kelias.

Be Kazio Borutos, savo rūšies lietuviško André Malraux, nematau aš ano meto pasaulyje jokio kito mitinio personažo, kuris galėtų prilygti Kazimiero Binkio statūrai. Jo legenda, tiesą pasakius, lydėjo mane dar nuo pačios vaikystės. Kaip šiandien prisimenu, kai kartą, važiuojant iš Kupiškio į Subačių, suaugusieji nutarė sustoti ir apžiūrėti Binkio pragertą jo žmonai priklausiusį Noriūnų (?) dvarą. Atsimenu tą milžinišką dvi-
augštį rūmą, išdidų savo baltomis kolonomis ir liūdintį savo sutrūnijusiomis langinėmis ir išdaužytais langais: koks šaunus man, vaikiščiui, tada pasirodė Binkis, sugebėjęs tokį dvarą pragerti! Ir kai vėliau, legendai padedant, pragertų dvarų skaičius nuolat augo, kai Kossu pasakojimų dėka ryškėjo Binkio darbai ir žygiai, kai teko pažinti jo sambūvių draugą Borisą Melngailį, kitą gyvenimo poetą ir dvarų pragėriką, — niūrioje, kasdieniškoje mūsų Lietuvėlės padangėje Kazimiero Binkio ir jo paladinų joja nusidriekė kaip fantasmagorija, kaip kunigaikščių tautos trankymusi į Maskvos vartus ir žirgų Juodojoj Jūroj girdymo simbolinis pasikartojimas.

Tai, žinoma, nežabotas romantizmas, ir dostojevskijada, ir Gösta Berlingo absurdiški žestai, ir vokiškojo ekspresionizmo paradoksalumai. O tačiau svarbiausia: po visu tuo glūdintis savito gyvenimo stiliaus ieškojimas, gyvenimo, kuris realizuotų poeziją, kuris identifikuotųsi su poezija, kuriame eilėraščiai būtų tikrai trupiniai, karts nuo karto nubyrantys nuo herojų apvalaus stalo. Sociologiškai imant, tai drauge ir reakcija, gimusi iš nusivylimo atkurtos Lietuvos menkyste, ir barokiškas lietuvių tautos „kunigaikštiškumo“ — vienos iš Binkio mėgstamų temų — teigimas. Vienaip ar kitaip, ši įvairių įtakų ir nuotaikų samplaka išsivystė į autentišką lietuviškojo *šaunumo* koncepcija, kurią reikėtų skaityti vie-

na iš pagrindinių ano meto Lietuvos kultūrinį gyvenimą išaiškinančių kategorijų. Juk Bernardas Brazdžionis, pavyzdžiui, viename labai rimtame pasikalbėjime buvo išgelbėtas ir pripažintas poetu tik dėl dviejų „šaunių“ jo eilučių:

o tai gerai, kad mano tėvas biednas mirė,
o tai gerai, kad tu — visas turtas mano.

O Kazys Boruta, nors ir išsiskyręs iš šios draugijos savo nostalgija žestą paversti aktu, buvo ne tik gražiu šaunaus gyvenimo pavyzdžiu, bet ir gyvenimo šaunumo — savo *Baltaragio malūne*, knygoje, kurią Kossu visą savo gyvenimą norėjo parašyti — mokytoju. Užtat ir suprantama, kad Henrikas Radauskas, su savo pašaukimu į auksakalystę, su savo klasikinės muzikos ir kinietiškų vazų kolekcijomis, nepriklauso tai pačiai rašytojų kartai, nebuvo jos net tikru poetu laikomas.

• • •

Lengva įsivaizduoti septintos klasės gimnazisto Jo-
no Aleksandravičiaus apstulbimą, kai jį jo viena klase
augščiau moksluose pasistūmęs „vyresnysis brolis“ An-
tananas Miškinis — kuriam jis visą gyvenimą išsaugos išti-
kimybę ir naivią admiraciją — pristatė Kazimierui Bin-
kiui, apipylusiam jį savo gražbylyste, paradoksa, im-
provizacijomis, lengva atspėti, kokia semantinė kata-
strofa jį pritrenkė, kai jam staiga paaiškėjo, kas yra „tik-
rasis gyvenimas“. Galima įsivaizduoti, jau kiek vėliau,
ir tą tragišką žaidimą kaukėmis, kai Jonas Aleksan-
dravičius, nusivilkęs savo kasdienišką sąskaitininko
švarkelį, išeidavo, pavirtęs į Kossu - Aleksandravičių -
Kossu, pagal jo penkių suviliotų gražuolių inicialus —
į naktinę poetinę puotą, kurioje būdavo pasigeriama ir

žodžiais ir degtine. Ironiškos grimasos, dvi sunkios kaukės žmogui, kurio širdis — vienas didžiulis sopulys.

Stebiuosi savo nesugebėjimu galvoti apie Kossu kitaip, negu figūratyvinėje skalėje: vietoje sąvokų, apibrėžiančių jo asmenybę, vietoje abstrakčių jo poezijos apibūdinimų nuolat skverbiasi po mano plunksna vaizdiniai ir simboliai. Man jis — tai vaikas, bandąs rinkti pienes paupio pievoje, — o tos pienės, vos pasiektos, subyra, palikdamos tuščią kotą rankutėje. Arba vėl: tai už kampo užsikniaubęs, aikčiojantis berniukas, kurio draugai be jokio pagrindo, taip sau, nepriima žaisti. Ar pagaliau: į kamuolį susirietęs, žiaupčiojantis, žado netekęs, smūgį žemiau juostos gavęs paauglys. — Tai vis nepoetiškai įvaizdžiai kalbant apie poetą ir poeziją. Bandau pasakyti: jis man įsikūnijimas to beprasmių, maudžiančio skausmo, kurio niekam nepasakysi, kurio niekas neišklausys. Sunku rasti gerus, švelnius žodžius, kalbant apie žmogų, kuriam negera gyventi, apie ištikimą, gerą šunelį, „geriausią iš šunų“, apie nukankintą Kristų, kurio kančia neatperka jokios žmonijos.

Jono Kossu - Aleksandravičiaus poetinis pasaulis — tai tuščia vieta, kurios centre, kaip išbujojęs jurginas — atvira žaizda. Ir tai vadinasi intymumo poezija. Tuščios vietos abstrakčiomis sąvokomis neišsakysi, tik poetinei kalbai, poeto kalbai kartas nuo karto pavyksta perduoti vieną kitą poetinės tiesos iliuziją.

Ir štai toksai žmogus dienomis sėdi prie atviros buhalterijos Didžiosios Knygos, o naktimis ūliavoja Binkio baronų draugystėje: asmeninė beprasmybė dangstosi po socialinėmis, antrojo laipsnio nesąmonėmis. Tai poeto gyvenimas. Manau, kad apie jį neverta daugiau ir kalbėti. Socialiniai ir spatiotemporaliniai kontekstai keitėsi: jam teko sutikti, kaip ir kiekvienam, ir džiaugs-

mų, ir nelaimių, ir paguodų. Tačiau kam buvo lemta gimti pavargusiam, tas ir miršta pavargęs, gal vis tik su rusenančia viltimi, kad jam pavyko

Trupučiuką džiaugsmo sopuliu suteikti
Ir į tavo širdį pereit nejučiom. . .

• • •

Kokia Kossu - Aleksandravičiaus vieta, kokia jo svarba lietuvių poezijoje? — Prisimenu, kadaise žaidėme su Henriku Radausku tokį neva tai intelektualinį žaidimą, sudarinėdami idealią lietuviškosios poezijos antologiją. Nepaisant mano pastangų, Radauskas priėmė į ją tiktai dešimtį Kossu eilėraščių. Žinant Radausko reiklumą, jo sąlygų, kurias jis statė sau ir kitiems, griežtumą, šitokia atranka gali būti laikoma didžiausiu komplimentu, Kossu poezijos augštos vertės pripažinimu. Nereikia pamiršti, kad tuo pačiu žaidimu žaidęs prancūzų literatūros istorikas Albert Thibaudet iš gausios kūrybos Larmaine'o, didžiojo romantizmo lyriko, iki šių dienų kasmet virkdančio šimtus tūkstančių gimnazisčių, teatrinko tiktai šešis išlikusius eilėraščius.

Šiandien ir aš pats gal būčiau kiek labiau rezervuotas šiuo klausimu. Kossu poezija — intymumo poezija ir, kaip tokia, pagal definiciją, ji negali būti tobula. Kitaip sakant, jos tobulumas pasireiškia ne visame eilėraštyje, bet greičiau posmelyje, o dar dažniau — vienoje laimingoje eilutėje. Tarp visai išbaigtų eilėraščių man prisimena dabar, iš atminties, gal toks „Upeliai juokias po ledu“ ar gal viena iš retų jo baladžių, pasakojanti Karaliaus šuns mirtį. Šiaip jau gi vykusi intymumo išraiška, man rodos, niekuo nesiskiria nuo klasicizmo apibūdinimo, kuris tegali būti surastas tik barokiniam ap-

supime. Tokia poezija artinasi prie savo tiesos išsakymo labai pamažu, tai vingiais, tai barokiškais išpūtimais, tai vėl tik švelniais prisilytėjimais. Ir staiga, nelauktai, kažkas atsitinka, žodis prilimpa prie kūno, eiliakalio ir jo skaitytojo paširdžius užlieja kutenanti šiluma, ir eilutė stojasi lyg įkalta į granitą. Štai kad ir eilėraštis „Lakštingala“, paimtas iš *Užgesusių chimeros akių*: jo ištisos trys strofos prasideda vienodai, lyg inkantacija,

Atėjo pasaka. . .

ir tik ketvirtoji strofa išsako vienu žodžiu visą eilėraštinę:

Atėjo pasaka į žalią naktį,
Atėjo pasaka į mus —
Nuversti sunkų karsto akmenį,
Versme atverti troškimus.

Atėjo pasaka ir mus ištiko.
O versmės niekad neišdžius,
Nes džiaugsmas liejasi į nykumą,
Nes plaka daugelis širdžių.

Šis pasakos „ištikimas“, kurį lietuviškai net gana sunku suprasti, ir yra poetinės kalbos evidencija, vienu žodžiu subsumuojanti ir poeto santykį su kūryba, ir žmogaus santykį su grožiu. O tuo tarpu niekam, tur būt, neateis į galvą skaityti poetiškais eilutėmis nei

Versme atverti troškimus,

nei

Nes plaka daugelis širdžių.

Kossu yra tad tikras poetas — tiesos skelbėjas, bet jo poetinės tiesos yra trumpos ir taiklios, kaip žaibo

švystelėjimai. Tai eilučių, o ne poemų meistras, bet tuo pačiu ir mūsų poezijos klasikas. Tokių deimantinių eilučių yra pilna išbarstyta visoje jo prieškarinėje poezijoje, ir dažnas iš mūsų jas nešiojasi su savimi. Gal verta ta proga paminėti ir paties Kossu konfidenciją: pagal ją, viena eilutė, ir dažniausia, būtent, pirmoji eilutė yra iš tiesų lyg ir Dievo dovana, iš kažkur nukrentanti bet kada ir bet kur; visa kita — tai eiliakalio darbas ir tuštumų užpildymas.

Klaidinga tačiau būtų manyti, kad poetinė eilutė, kokia jinau bebūtų, pati viena gali atlikti poetinės tiesos išsakymo funkciją. Štai kad ir kitas eilėraštis „Man tave čia Dievas siuntė“; jo kulminacinis punktas, neabejotinai paskutinis posmas:

Tu matai, kaip ledas šunta? —

Taip, sakai, matau.

Man tave čia Dievas siuntė,

Tik mane ne tau. . .

Aišku, kad karališkoji eilutė:

Taip, sakai, matau.

atskirai paimta, nieko bendro su poezija neturi, kad net ir įrašyta į visą paskutinę strofą, jinau dar nesugeba perduoti tos paprastos tiesos — tarpžmogiškos komunikacijos neįmanomumo. O tuo tarpu tai, tur būt, viena iš gražiausių Kossu eilučių.

Jei lietuviškoji literatūros kritika nebekartotų amžinai tų pačių pasakėlių apie tai, kaip mūsų poetai myli gamtą, kaip gražiai jie ją moka vaizduoti, koks turtingas jų žodynas, kokios gražios jų metaforos ir simboliai, galima būtų šiuo nekomunikabiliškumo komunikavimo vaizdiniu ir užbaigti šį Kossu poezijos poetiškumo pagerbimą. Dabar gi, atrodo, reikia dar pabrėžti Kossu

vartojamų poetinių priemonių skurdumą, darantį iš jo originalų ir gerą poetą. Šis poetinės kalbos taupumas pasireiškia visų pirma beveik visišku simbolizmo nebuvimu: net ir plačios, viso posmo apimties metaforos jo čia pat kruopščiai išaiškinamos:

Net pilnatis skliaute sustingo,
Kaip perlas paristas stiklu —
Ištryškusi tyra lakštingala
Pabėrė džiaugsmo išteklių.

Ir visiems aišku, kad reikalas eina apie autoriaus išgyvenamą džiaugsmą. O jei kas dėl to suabejotų, paskutinė eilutė tai dar patvirtina:

Šaltinio krištolas lakštingala
Ir džiaugsmas liejas iš nakties. . .

Kaip ir kiekvienas klasikas, Kossu yra tad realistinis poetas, nes jo poezijos tikslas yra paprasčiausiai išsakyti visą savo asmenišką realybę. Užtat ir supranta, kodėl metaforas jo poezijoje pakeičia palyginimai, kodėl net ir juos jis randa reikalo paaiškinti:

Praeitis, kaip uodas zyzia —
Nekantraut imi,
O naktis, kaip Mona Liza,
Šypsanti rami.

Šis teisybės ieškojimas — kai savęs apnuoginimas atitinka poetinės kalbos suprastinimą — sutaiko Joną Kossu - Aleksandravičių žmogų ir poetą.

Ilsėkis tad, Kossu, savo šypsančioje ramioje naktyje: karalius sulaukė tavo vežto pašto.